

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2024-32-2>

УДК 82.09 (430.1) + 81.04 + 82.0

ШАЦЬКА Галина

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
<https://orcid.org/0000-0003-0672-6657>

БОЙЧУК Надія

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
<https://orcid.org/0000-0002-6555-0404>

ІНТЕРКУЛЬТУРНІ КОДИ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКОМОВНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті проаналізовано міжкультурні коди в сучасній німецькомовній літературі, зокрема, в контексті глобалізації та культурних взаємодій. Метою статті є дослідження ролі міжкультурних кодів у сучасній німецькомовній літературі, а також аналіз їхнього впливу на формування міжкультурного діалогу. У статті міжкультурні коди трактуються як сукупність культурних символів, уявлень, концептів і мовних засобів, що функціонують як знакові одиниці в тексті, дозволяючи відобразити взаємодію різних культур, які в літературі реалізуються за допомогою лексичних запозичень, культурних алюзій, символів (предметних, природних, історичних тощо), тем і мотивів, характерних для різних культур. У статті досліджується, як літературні твори, написані німецькою мовою, відображають культурні особливості, ідентичність та соціальні норми різних народів і суспільств, що належать до німецькомовних культур. Особливу увагу приділено тому, як міжкультурні коди сприяють формуванню нових форм літературної мови та сприйняттю текстів читачами з різних культурних середовищ. У статті також проаналізовано способи інтеграції культурних елементів інших мов, традицій і символів у німецькомовну літературу та роль цих елементів у розширенні можливостей для міжкультурного діалогу. Наводяться приклади з сучасної літератури, де міжкультурні коди є важливим інструментом вираження авторських ідей, а також досліджується їхній вплив на читача та формування спільного культурного контексту.

Ключові слова: глобалізація, міжкультурні коди, культурна ідентичність, міжкультурний діалог, німецькомовна література.

SHATSKA Halyna, BOICHUK Nadiia

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

INTERCULTURAL CODES IN CONTEMPORARY GERMAN-LANGUAGE LITERATURE

The article analyzes intercultural codes in contemporary German-language literature, in particular, in the context of globalization and cultural interactions. The purpose of the article is to study the role of intercultural codes in contemporary German-language literature and to analyze their impact on the formation of intercultural dialogue. The article interprets intercultural codes as a set of cultural symbols, ideas, concepts and linguistic means that function as sign units in the text, allowing to reflect the interaction of different cultures, which are realized in literature through lexical borrowings, cultural allusions, symbols (object, natural, historical, etc.), themes and motifs characteristic of different cultures. The article explores how literary works written in German reflect the cultural characteristics, identity, and social norms of various peoples and societies belonging to German-speaking cultures. Particular attention is paid to how intercultural codes contribute to the formation of new forms of literary language and the perception of texts by readers from different cultural backgrounds. The article also analyzes the ways in which cultural elements of other languages, traditions, and symbols are integrated into German-language literature and the role of these elements in expanding opportunities for intercultural dialogue. The article provides examples from contemporary literature where intercultural codes are an important tool for expressing authorial ideas and also explores their impact on the reader and the formation of a common cultural context.

Keywords: globalization, intercultural codes, cultural identity, intercultural dialogue, German-language literature.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

У сучасних умовах глобалізації взаємодія різних культур набуває особливої значущості, стаючи одним з ключових чинників розвитку суспільства. Зокрема, німецькомовна культура активно інтегрується в процеси міжкультурної комунікації, що сприяє формуванню нових культурних феноменів, синтезу традицій, мовних систем і символічних кодів. Це явище знаходить своє яскраве відображення в літературі, де інтеркультурні коди, що акумулюють елементи різних мов і культур, стають важливим засобом для вираження авторських концепцій і генерації нових смислів. Актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю глибокого аналізу ролі інтеркультурних кодів у сучасній німецькомовній літературі, що дозволяє простежити специфіку культурної взаємодії, а також трансформацію літературних традицій. Особливу увагу слід приділити механізмам впливу культурних елементів інших народів на німецьку мову і літературному контексту, а також тому, яким чином інтеркультурні коди сприяють формуванню нових смислів і визначають особливості сприйняття текстів представниками різних культурних середовищ.

Таким чином, інтеркультурні коди слід розглядати не лише як складову літературного дискурсу, але і як потужний інструмент міжкультурного діалогу, що розширює можливості літературного тексту для інтерпретації та забезпечує нові перспективи для розвитку міжкультурного взаєморозуміння.

Аналіз досліджень та публікацій

Вивчення сучасних досліджень в аспекті інтеркультурних кодів у німецькомовній літературі демонструє багатовимірність підходів до вивчення цього феномена. Аналіз терміна «код» у статті К. Котелевець [1] ілюструє динамічність та контекстуальність цього поняття, яке постає ключовим у вивченні міжкультурної комунікації. У статті Т. Монолатій [2] акцентується на багатошаровості взаємодії культурних кодів різних національних традицій у літературі. Автор виявляє, що тексти Рота є майданчиком для взаємопроникнення австрійської, німецької, єврейської та слов'янської культур, що формує унікальну художню структуру, насичену інтеркультурними сигналами. М. Триняк у своїй статті [3] розглядає роль невербальних кодів як механізмів адаптації в міжкультурному спілкуванні. У роботі О. Єрмоєнко [4] підкреслюється універсальність міжкультурної комунікації та можливість застосування методології дослідження діалогічного дискурсу до аналізу текстів німецькомовної літератури. Дослідження О. Гірниака [5] присвячене продуктивним способам творення етнофолізмів в інтернет-дискурсі, що надає можливість екстраполяції його висновків на аналіз літературних текстів. Дисертація М. Ткачівської [6] аналізує механізми відтворення культурних кодів у процесі перекладу, що є актуальним для дослідження інтеркультурного діалогу в німецькомовній літературі. У статті Л. Білоконенко [7] розглядається феномен перемикування кодів у контексті формування професійної лінгвістичної компетенції, що є важливими для аналізу літератури, оскільки перемикування кодів дозволяє виявити глибші рівні міжкультурної взаємодії у текстах.

Таким чином, аналіз літератури свідчить про важливість інтеркультурних кодів як інструментів вираження культурної ідентичності та адаптації у міжкультурному середовищі. Подальші дослідження доцільно спрямувати на вивчення інтеграції цих кодів у сучасній німецькомовній літературі та їхнього впливу на сприйняття читачів.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає у дослідженні ролі інтеркультурних кодів у сучасній німецькомовній літературі, а також в аналізі їхнього впливу на формування міжкультурного діалогу. У рамках цього дослідження розглядається, як інтеркультурні елементи збагачують художній текст, сприяють трансформації літературних традицій, а також формують нові смислові горизонти, що сприяють взаєморозумінню між представниками різних культур.

Виклад основного матеріалу

У процесі започаткування будь-якого наукового дослідження першочергову увагу слід приділити визначенню дефініцій, що складають основу для аналізу як теоретико-методологічних, так і практичних аспектів у межах обраного наукового напрямку. Як відомо, поняття може бути визначене через аналіз його внутрішньої структури (тобто через ідентифікацію конститутивних ознак) або шляхом відмежування від споріднених понять. Оптимальним є підхід, що інтегрує обидва зазначені підходи, забезпечуючи таким чином всебічність і точність дефініції. В академічних колах існують різні трактування поняття «код». Відомий український мовознавець Ф. Бацевич зазначає, що код – це «система умовних знаків, правил передачі інформації каналами зв'язку (комунікації) у відповідності з їхніми технічними, соціально-культурними особливостями і функціями. У випадках міжособистісного та міжкультурного спілкування кодом виступають засоби певної ідіоетнічної мови, мови міжнаціонального й міжнародного спілкування, а іноді штучні мови» [8, с. 73-74]. У «Словнику термінів міжкультурної комунікації» надаються також такі визначення: «1) Код мовний – сукупність засобів мови, які слугують для комунікації (літературна мова, соціальні та територіальні діалектизми); 2) Код культури – 1. Спосіб, яким конкретна культура членує, категоризує, структурує, оцінює світ, що оточує членів певної національної лінгвокультурної спільноти; «сітка», яку культура «накидає» на навколишню дійсність <...>. 2. Сукупність знаків (символів), смислів та їхніх комбінацій, котрі наявні у будь-якому предметі культури певної національної лінгвокультурної спільноти» [8, с. 74-76]. Зі свого боку, К. Котелевець надає визначення лінгвокультурному коду: «сукупність мовних знаків, які є засобом отримання, збереження, обробки й передачі інформації» [1, с. 184]. Узагальнюючи наведену інформацію та враховуючи те, що інтеркультурні коди поєднують літературознавчий, культурологічний та лінгвістичний аспекти, надамо власну дефініцію поняттю «інтеркультурний код». Отже, у широкому сенсі інтеркультурні коди – це сукупність культурних символів, уявлень, понять і мовних засобів, які функціонують як знакові одиниці в тексті, дозволяючи відобразити взаємодію різних культур. Додамо, що в літературі вони можуть проявлятися через лексичні запозичення, культурні алюзії, символіку (предметну, природну, історичну тощо), теми та мотиви, характерні для різних культур.

Типовими інтеркультурними темами у німецькій літературі постають ідентичність та інакшість, тобто осмислення себе крізь призму «чужого» (наприклад, твори Дженні Ерпенбек (*Jenny Erpenbeck*)). Важливим є й діалог культур - відображення конфлікту або гармонії між традиціями (романи Юдіт Германн (*Judith Hermann*)), а також культурна пам'ять, тобто звернення до історичних травм (Голо Манн (*Golo Mann*)), Бернгард Шлінк (*Bernhard Schlink*)). Інтеркультурні коди у сучасній німецькомовній літературі реалізуються мультикультуралізмом та міграційними сюжетами, що відображено у творах Ферідун Заїмоглу (*Feridun Zaimoglu*), які передають досвід турецької громади в Німеччині. Новели Іллі Троянова (*Ilija Trojanow*)

фокусуються на перетині культур через досвід мандрівок та міграції. Зі свого боку, Саїд (SAID) інтегрує перський досвід у німецький літературний дискурс. Відомою є збірка оповідань Леонарда Тома «*Das Idealpaar*», в якій інтеркультурні коди пов'язані з переосмисленням національної ідентичності та поєднанням локальних і глобальних елементів у сюжетах.

У творі «*Mein Haus ist dein Haus*» [9, с. 8-9] автор акцентує на різних інтеркультурних кодах, які проявляються під час його подорожі до Марокко та в повсякденному житті вдома. Одним із найяскравіших кодів є гостинність. У Марокко вона виявляється через щирі запрошення в дім, частування чаєм або їжею, знайомство з родиною та навіть дарування подарунків. Наприклад, автор пише: «*Und dann laden sie dich ein: nach Hause, zu einem Tee oder einem Essen*». Символічною є назва «*Mein Haus ist dein Haus*», яка ілюструє готовність марокканців поділитися всім, навіть якщо вони самі живуть скромно: «*Das ist wirklich unglaublich: Sie sind so arm, aber sie geben und schenken alles und wollen nichts*».

Іншим важливим елементом є комунікативна відкритість марокканців. Автор зазначає, що незнайомі люди на вулиці легко вступають у розмову: «*Woher kommen Sie? Wie finden Sie unsere Stadt?*». Це супроводжується допомогою, наприклад, у пошуку дороги або супроводі до цікавих місць: «*Sie erklären dir gerne den Weg, oft kommen sie auch mit und zeigen dir etwas*».

Марокканці також демонструють мультилінгвізм, що полегшує міжкультурну комунікацію. У тексті зазначено, що багато хто володіє англійською, французькою або навіть німецькою мовами: «*Viele sprechen Englisch oder Französisch und manche auch Deutsch*».

Проте автор помічає контраст між життям у Марокко та вдома. Повернення до Європи асоціюється з рутинною: «*Wieder die Arbeit im Büro, wieder der Alltag*». Особливо цей контраст підкреслюється у взаємодії з марокканцем-сусідом. Автор зазначає: «*Aber er lädt uns nie ein*». Це викликає розчарування, адже попередній досвід сформував очікування, що марокканці завжди відкриті та гостинні.

Окремо варто згадати прояви етноцентризму у тексті. Наприклад, контекст «*Das ist wirklich unglaublich: Sie sind so arm, aber sie geben und schenken alles*» демонструє подив автора щедрістю людей із низьким рівнем достатку. Таке порівняння відображає типове європейське сприйняття, яке базується на контрасті «багатий/бідний».

Отже, текст підкреслює багатство марокканської культури через гостинність, відкритість і щедрість. Водночас він показує труднощі у взаємодії з представниками інших культур у новому контексті, особливо коли очікування та реальність не збігаються.

У тексті «*Die Obstverkäuferin*» [9, с. 31-34] відображені численні інтеркультурні коди, які передають особливості соціальної взаємодії, культурних традицій та життєвих обставин мігрантів. Перш за все, автор описує атмосферу ринку як простору людяності та відкритого спілкування. На відміну від супермаркетів, де покупки взаємодіють з касирами формально і мінімально, на ринку відбувається справжній обмін думками та емоціями. Ритуал із запитанням «*Wer ist der Letzte?*» є прикладом неформальної культури, яка базується на взаємоповазі та довірі. Автор підкреслює, що покупки на ринку – це не просто придбання товарів, а й соціальна подія, де люди зустрічаються, спілкуються та створюють зв'язки.

Особливу увагу приділено продавчиням – Лейлі, Фатімі та Таті, які походять з інших культур. Їхній стиль спілкування є виявом доброзичливості та гостинності. Ритуальні компліменти, як-от «*Hola joven!*» чи «*Hola, guapo!*», створюють приємну атмосферу для клієнтів і сприяють встановленню дружніх стосунків. Попри труднощі в роботі, продавчині залишаються привітними та навіть допомагають клієнтам обирати найкращі продукти.

Мовний аспект теж відіграє важливу роль. Тата прагне покращити своє володіння німецькою, використовуючи кожне спілкування з клієнтами як можливість для практики. Це демонструє, як мова стає містком між культурами, допомагаючи мігрантам інтегруватися в нове суспільство. Проте текст також порушує проблему відчуження мігрантів від своєї батьківщини. Тата отримала сумну звістку про те, що її чоловік і донька не можуть приїхати до неї через бюрократичні перепони. Вона не може дозволити собі навіть коротку подорож до Еквадору, адже це дорого і ризиковано через можливу втрату роботи. Символічним є момент, коли автор бачить етикетку на бананах із написом «*Frisch aus Ekuador*». Цей напис нагадує про те, як далеко знаходиться батьківщина Тати, хоч вона й залишається символічно близькою через продукти, які вона продає.

Таким чином, текст підіймає важливі питання міжкультурної взаємодії, людяності в простих повсякденних ситуаціях і труднощів, з якими зіштовхуються мігранти. Автор через досвід протагоніста демонструє, як культура ринку, щирість у спілкуванні та взаємопідтримка можуть стати основою для подолання культурних і соціальних бар'єрів.

У тексті «*Der relaxte Outdoor-Single*» [9, с. 95-98] також можна виділити кілька інтеркультурних кодів, які демонструють культурні особливості німецького суспільства, зокрема в контексті мовних практик, стилю життя та взаємодії з іншими культурами. Одним з основних інтеркультурних кодів у цьому тексті є використання англійських слів та фраз у повсякденному житті німців. Англійська мова стала своєрідним символом модерності та глобалізації. Автор згадує, як німці активно використовують англійські терміни, зокрема у зв'язку з різними захопленнями та стильовими напрямками. Наприклад, слова «*relaxen*», «*shopping*», «*mountainbiken*» заміщають німецькі аналоги, що підкреслює вплив англійської мови на сучасну культуру.

Вжиток англійських слів надає певної динамічності та статусності, а також підкреслює інтернаціональний характер діяльності, як-от «*wellness*», «*lifestyle*», «*shopping*».

У тексті також розглядаються зміни в способі життя, які стали популярними завдяки англомовним термінам. Наприклад, «*Jogging*», «*Trekking*», «*Rafting*» та інші спортивні терміни демонструють, як традиційні німецькі заняття (наприклад, просто прогулянки в лісі чи гірський туризм) поступово перетворюються на організовані, модні види діяльності, що використовують міжнародну термінологію. Це також є прикладом того, як глобалізація впливає на місцеві практики та змінює їх характер.

Наступним інтеркультурним елементом є зміна сприйняття природи. У тексті природа вже не є просто «природою», а перетворюється на «*Outdoor*» – символ активного відпочинку та сучасного способу життя. Традиційне німецьке уявлення про природу як місце для спокійного перебування тепер заміщується терміном, який підкреслює організованість та активність (як-от «*Nordic Walking*» або «*Trekking*»). Цей стиль життя відображає глобальний тренд до комерціалізації активного відпочинку.

В тексті також згадуються терміни «*Outdoor*»-«*Indoor*», які позначають типи людей, що створює культурний код, поділяє людей за їхніми уподобаннями щодо активного та спокійного способу життя. Так, герой тексту – це «*Outdoor*», тоді як його колишня дівчина – це «*Indoor*» тип. Ця класифікація демонструє ставлення до людей і навіть до їхніх стосунків, які тепер оцінюються крізь призму модних тенденцій і стилю життя. Цей код також відображає зміну цінностей в німецькому суспільстві, де важливими стають інтереси та активний спосіб життя.

На початку тексту автор згадує французьку мову, яка асоціюється з елегантністю, шиком та міжнародним статусом. «*Restaurant*», «*Chauffeur*», «*Necessaire*» – ці слова використовуються для того, щоб підкреслити певну культурну елітність і стиль життя, який традиційно асоціюється з французькою культурою. Це підтверджує, що німці мають великий інтерес до французької культури, і вона часто стає моделлю елегантності та високого соціального статусу.

Текст демонструє, як сучасне німецьке суспільство (і не лише) орієнтується на спрощення та оптимізацію повсякденних справ. Замість традиційних слів і понять з'являються англійські слова, які спрощують спілкування і додають відчуття модернізації та динамічності. Використання англійських слів, таких як «*Single-Aventure-Club*» чи «*Relaxen*», демонструє прагнення до більш легкого та безтурботного життя, в якому важливіше мати стиль і модний вигляд, ніж підтримувати традиції.

Отже, цей текст багатий на інтеркультурні коди, які відображають взаємодію між різними мовами, культурами та соціальними тенденціями. Він демонструє як культура змінюється під впливом глобалізації, де англійська мова, французький стиль і сучасні західні тренди переплітаються і створюють нову реальність.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

У сучасній німецькій літературі чітко простежується вплив глобалізації на мовні практики та культурні уявлення німецького суспільства. Відзначається активне запозичення англійських і французьких слів, що створюють відчуття сучасності та глобальності. Водночас спостерігається й певна відмова від традиційних термінів, що надає текстам характерного соціокультурного забарвлення. Мовні зміни, що відображаються у текстах, також виступають показником соціальних і культурних змін. Мова стає не лише засобом комунікації, а й інструментом соціальної ідентифікації. Тексти показують, як через мову суспільство адаптується до нових норм – важливість соціальних взаємодій, швидкість та ефективність у покупках, зміна уявлень про відпочинок і розваги – це все відображення зміни культурних кодів в умовах мультинаціонального світу.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у порівняльному дослідженні німецької та інших європейських мов, щоб точніше оцінити масштаб і швидкість змін у мовах різних культур, а також дослідити механізми мовного впливу у контексті глобалізації.

Література

1. Котелевець К. В. Поняття «код» в аспекті лінгвістичної термінології. Мова і культура. 2011. Вип. 14, т. 5. С. 181-186.
2. Монолатій Т. П. Особливості інтертекстуальної та інтеркультурної парадигми прози Йозефа Рота. Прикарпатський вісник НТШ. Слово. 2019. № 3. С. 283-291.
3. Триняк М. В. Невербальна комунікація як чинник адаптації в інтеркультурному просторі. Освітній дискурс: зб. наук. пр. 2024. Вип. 50(7-9). С. 23-28.
4. Єрьоменко О. М. Англомовний родинний діалогічний дискурс: міжкультурні аспекти. Scientific Journal Virtus. 2017. № 15. С. 19-21.
5. Гірняк О. Продуктивні способи творення етнофолізмів в сучасному інтернет-дискурсі. Лінгвістичні студії. 2023. Випуск 45. С. 7-15.
6. Ткачівська М. Р. Культурно-емотивні закономірності відтворення лексики обмеженого вжитку в українсько-німецькому художньому перекладі: дис. ... д-ра філол. наук: спеціальність 10.02.16 – перекладознавство. Харків, 2021. 674 с.

7. Білоконенко Л. Перемикання кодів в умовах становлення професійної лінгвістичної компетенції. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія». 2018. Вип. 37, т. 3. С. 30-33.
8. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ: Довіра, 2007. 207 с.
9. Thoma L. Das Idealpaar. Editorial Idiomias, Hueber Verlag, 2007. 99 s.

References

1. Kotelevets, K. V. (2011). Poniattia «kod» v aspekti linhvistychnoi terminolohii [The concept of “code” in the aspect of linguistic terminology]. *Mova i kultura – Language and Culture*, 14(5), 181-186 [in Ukrainian]
2. Monolatii, T. P. (2019). Osoblyvosti intertekstualnoi ta interkulturnoi paradyhmy prozy Yozefa Rota [Features of the intertextual and intercultural paradigm of Joseph Roth’s prose]. *Prykarpatskyi visnyk NTSh. Slovo – Prykarpattya Bulletin of the National Science School. Word*, 3, 283-291 [in Ukrainian]
3. Tryniak, M. V. (2024). Neverbalna komunikatsiia yak chynnyk adaptatsii v interkulturnomu prostori [Nonverbal communication as a factor of adaptation in intercultural space]. *Osvitnii dyskurs: zb. nauk. pr. – Educational discourse: a collection of scientific articles*, 50(7-9), 23-28 [in Ukrainian]
4. Yeromenko, O. M. (2017). Anhlo-movnyi rodynnyi dialohichniy dyskurs: mizhkulturni aspekty [English-language family dialogic discourse: intercultural aspects]. *Scientific Journal Virtus*, 15, 19-21 [in Ukrainian]
5. Hirniak, O. (2023). Produktivni sposoby tvorennia etnofolizmv v suchasnomu internet-dyskursi [Productive ways of creating ethnopholisms in modern Internet discourse]. *Linhvistychni studii – Linguistic studies*, 45, 7-15 [in Ukrainian]
6. Tkachivska, M. R. (2021). Kulturno-emotyvni zakonornosti vidtvorennia leksyky obmezhenoho vzhytku v ukrainsko-nimetskomu khudozhnomu perekhadi: dys. ... d-ra filol. nauk: spetsialnist 10.02.16 – perekladoznavstvo [Cultural and emotional regularities of reproduction of limited use vocabulary in Ukrainian-German literary translation: PhD in Philology: specialty 10.02.16 - translation studies]. Kharkiv [in Ukrainian]
7. Bilokonenko, L. (2018). Peremykannia kodiv v umovakh stanovlennia profesiinoi linhvistychnoi kompetentsii [Code Switching in the Formation of Professional Linguistic Competence]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: «Filolohiia» – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: “Philology”*, 37(3), 30-33 [in Ukrainian]
8. Batsevych, F. S. (2007). Slovyk terminiv mizhkulturnoi komunikatsii [Dictionary of Intercultural Communication Terms]. Kyiv: Dovira [in Ukrainian]
9. Thoma, L. (2007). Das Idealpaar. Editorial Idiomias, Hueber Verlag [in English]